

Раїса Танана

З історії ікони «Нерукотворного Спаса», яка експонується у відновленій Тарасовій світлиці

Raisa Tanana

On the history of the icon «Image of Edessa», which is exhibited in the restored Tara's chamber

The point of the article is that icon «Image of Edessa», which from 1888 to 1937 was exhibited in the first national museum of T. Shevchenko – Tara's chamber. After 45 years, in 1992, after the restoration of the small house of a Shevchenko's grave keeper I. O. Jadvlovsky the icon has been returned to its place.

Keywords: Tara's chamber, the icon «Image of Edessa», Shevchenko's grave Krakovetskiy Z., Hnylosyrov V.

У статті йдеться про ікону «Нерукотворного Спаса», яка з 1888 по 1937 рік висіла у першому народному музеї Т. Шевченка — Тарасовій світлиці. Через 45 років, в 1992 р., після відновлення хатини довголітнього охоронця Шевченкової могили І. О. Ядловського, ікона знову повернулася на своє місце.

Ключові слова: Тарасова світлиця, ікона «Нерукотворного Спаса», Шевченкова могила, З. І. Краковецький, В. С. Гнилосиров

Ось уже понад двадцять років Кобзареві шанувальники, які приїздять вклонитися його могилі, мають змогу оглянути і відновлений перший народний музей Кобзаря – Тарасову світлицю. Вона знаходиться неподалік від музею поета та місця вічного спочинку довголітнього охоронця Шевченкової могили Івана Олексійовича Ядловського.

Вперше така хата на Тарасовій горі була збудована на народні кошти у 1884 р. Її відкриття відбулося одночасно із встановленням на могилі пам'ятника -хреста, виготовленого на заводі Термена в Києві. У 30- і роки минулого століття у зв'язку з будівництвом сучасного музею хатину розібрали. Як не намагалися наукові співробітники відтворити хоча б інтер'єр Тарасової світлиці в діючому музеї – все було марне.: адже в кімнатах треба було вшати ікони.

Нарешті у зв'язку з підготовкою до 175 -ї річниці від дня народження Т. Г. Шевченка була прийнята урядова постанова № 372 від 13 листопада 1987 р. «Про додаткові заходи по благоустрою місць, пов'язаних із життям і діяльністю Т. Г. Шевченка» Один із її пунктів передбачав відновлення на території Шевченківського національного заповідника першого народного музею Кобзаря – Тарасової світлиці. При відновленні цієї хатини у великій нагоді стали відшукані документи у Полтавському обласному держархіві (Ф.723, оп.3, спр.1) «О сборе средств на памятник Т. Г. Шевченко» (1883-1884)», що торкалися

*Рис. 1. Ікона Спаса Нерукотворного, подарована канівським нотаріусом
Захарієм Івановичем Краковецьким*

відновлення Шевченкової могили¹. Над проектом відновлення хати працювала група архітекторів Київського науково – дослідного інституту під керівництвом доктора архітектури Ю. Ф. Хохла². Кошти на будівництво дало Товариство охорони пам'яток історії та культури, очолюване тоді академіком П. Т. Троньком. Цій події порадили не тільки працівники музею Т. Шевченка, а й багато поетових шанувальників. Адже як довго ми йшли до того дня, коли на Тарасовій горі з'явилася ця хатина довголітнього охоронця Шевченкової могили Івана Олексійовича Ядловського.

Поставити хату на тому місці, де вона колись стояла, було вже неможливо. Тому й було вирішено відновити її за сучасним музеєм, неподалік від могили І. О. Ядловського. Майстри тільки зібрали хату та вкрили її соломою. А обмазували за українським звичаєм – толокою. Відомо, що на толоку люди збиралися за запрошенням, але добровільно. Тож на «валькування» хати ми запросили добрих друзів музею, шанувальників Т. Шевченка. І робота «закипіла». Потім було ще друге мазання, побіління, прибирання, побудова експозиції.

Урочисте відкриття хатини відбулося 3 серпня 1991 р. Нарешті здійснилася мрія, до якої так довго йшли не тільки працівники Шевченківського національного заповідника, але й багато Кобзаревих шанувальників.

Все в хатині, як і колись. Сіни розділяють її на дві половини. У правій – кімната, у якій жив з родиною доглядач Кобзарєвої могили Іван Олексійович Ядловський. Речі, що зберігаються тут, дихають атмосферою того часу. І це цілком закономірно, адже більшість із речей меморіальні: самовари, з яких колись охоронець могили пригощав людей запашним чаєм із польових трав; мідний кухоль, з якого відвідувачі Шевченкової могили пили воду; дерев'яний круглий стільчик, на якому любив майструвати Іван Олексійович, а на ньому стоять дві дерев'яні колодки, на яких він шив взуття; одяг бабусі Мелашки, дружини І. Ядловського. У лівій половині хатини – відновлений перший народний музей Кобзаря – Тарасова світлиця. Експозиція в ній відновлена часів 1912 р. Адже до наших днів зберігся великий, по – мистецьки оформлений, металевий вінок, покладений на могилу Т. Шевченка ще в 1912 р.

Та є у цьому відновленому першому музеї Кобзаря ще одна меморіальна річ, яка на двадцять п'ять років старша за вищезгаданий вінок. Це – ікона «Нерукотворного Спаса» (рис. 1). Її у 1888 р. подарував для Тарасової світлиці канівський нотаріус Захарій Іванович Краковецький зі своєю родиною з дарчим написом на звороті. Який це був напис, ми довідуємось із записів палкого шанувальника Т. Г. Шевченка, довголітнього охоронця його могил Василя Степановича Гнилосонова: «В іюні яюсь я з жінкою, нотаріус З. І. Краковецький зо всею своєю сім'єю зібрались провідати могилу. Тоді ж таки привезли ікону Нерукотворного Спаса, що купив нотаріус для світлиці, будвши в Києві, де й освятив її, і прибили

на покуті. На цій іконі зісподу напис: «Незабутньому Кобзарю, батькові Тарасу Шевченку от прихильних Зах. Іван., Земфіри Георгіївни, Олени, Галі та Ілька Краковецьких, Юрія Ник. Гутковського. 11 червня 1888 р. З. Краковецький»³.

Варто сказати кілька слів про цю людину (рис. 2), яка зробила такий цінний дарунок у Тарасову світлицю. Захарій Іванович Краковецький в цей час працював нотаріусом у Каневі. Та в деяких джерелах можна зустріти повідомлення про те, що в 1888 р. він працював учителем арифметики і географії в м. Умані. Документи ж Державного архіву Черкаської області засвідчують, що в 1888 р. Захарій Іванович працював нотаріусом в Каневі⁴. За свідченням внука З. І. Краковецького Миколи Огійовича Крата з Москви, Захарій Іванович закінчив юридичний факультет Петербурзького університету. По його шляху пішов і син Ілля, який теж закінчив той самий факультет у тому ж університеті. Свій трудовий шлях Захарій Іванович починав учителем математики та історії в чоловічому духовному училищі в Умані. А з 1888 р., як уже згадувалось, нотаріусом в м. Каневі. Він був палким шанувальником Тараса Шевченка. Часто відвідував Шевченкову могилу, Тарасову світлицю, де його гостинно зустрічав Іван Олексійович Ядловський.

Любов до Шевченка, до всього українського Захарій Іванович намагався виховати і у своїх дітей. Завжди, коли ішов на Чернечу гору до священної могили поета, брав і їх із собою. В той день, коли він приніс в Тарасову світлицю вищезгадану ікону, разом з ним була його дружина Земфіра Георгіївна, доньки – шестирічна Олена та трирічна Галина, і найменший син Ілля, якому було лише шість місяців.

З 1890 р. З. І. Краковецький працює нотаріусом в м. Таращі. А про це довідуємось знову ж таки із записів В. С. Гнилосирова: «1890 рік 3 листа Зах. Іван. Краковецького, одержаного 26 січня з м. Таращі Київської губернії, де він тепер нотаріусом. Літом думав і мав велику хіть поїхати до Вас у Канів, але хотілося цю мандрівку зробити разом з Комарови, котрий скільки раз обіцяв завітати до мене, щоб разом поїхати на могилу батька Тараса, та йому щось перебаранчало»⁵. Про це пише у листі до музею від 25. 08. 2010 р. і його внук із Москви М. О. Крат, який багато років займається дослідженням архівних матеріалів про діяльність свого діда. Саме від нього ми дізналися більше про З. І. Краковецького: «Как нотариус г. Тараща Захарий Иванович обнаруживается в Памятных книгах за 1890 г. и до 1896, как нотариус Умани с 1900 по 1916 г.». І далі в листі читаємо: «Он был личным дворянином, Тытулярным советником Гласным в городской думе, членом совета взаимопомоществования недостаточных учеников Уманьской гимназии, членом правления Общества взаимного кредита, председателем Таращанского Свято-Георгиевского общества с 1892 по 1896 г.»

Рис. 2. Захарій Іванович Краковецький

В 1900 р. Захарій Іванович переїздить до Умані і працює тут нотаріусом. Одночасно він займається питанням відкриття в Умані української книгарні. У 1910 р. за допомогою він звертається в Київ до визначного громадського діяча, мецената української культури, редактора газети «Рада» Євгена Харлампійовича Чикаленка. У листі від 10 березня 1910 р. він пише: «Здається, здійсниться наше спільне бажання мати в Умані українську книгарню [...] Буду Вас просити дати для неї книжок із Вашої книгарні»⁶. Живучи в Умані, Захарій Іванович як палкий шанувальник Тараса Шевченка в березневі дні влаштував в уманському літературно-художньому гуртку вечори, присвячені українському поету. Помер, за спогадами внука М. О. Крата, в 1919 р.

Чому ж саме ікону «Спаса Нерукотворного» вирішив подарувати канівський нотаріус для Тарасової світлиці? Ймовірно, йому було відомо, що ікона «Нерукотворного Спаса» з давніх – давен була однією із найулюбленіших на Русі. І саме її зображення подавали на військових знаменах, бо вважали, що вона допомагає у найскрутніші часи. Тому, даруючи цю ікону в перший народний музей Кобзаря, Захарій Іванович вважав, що вона буде найкращим для неї оберегом. І висіла ікона в першому народному музеї Кобзаря допоки стояла хатина коло Шевченкової могили. Коли її розібрали в зв'язку з будівництвом сучасного музею (згадувалось вище), були втрачені і сліди цієї ікони.

Через кілька місяців після відновлення Тарасової світлиці до музею Т. Г. Шевченка зателефонував житель Канева і запропонував придбати ікону, яка, за його словами, колись тут і висіла. Спершу ми сумнівалися, чи це справді та ікона. Та коли він зачитав на зворотному боці ікони дарчий напис З. І. Краковецького, наші сумніви розвіялися. Коштів на її придбання музей у той час не мав. І на допомогу прийшла тодішній міністр культури України Лариса Хоролець. Розуміючи значення цього експонату, вона допомогла його придбати. Нині ікона займає видне місце у Тарасовій світлиці (рис. 3).

Після того, як ікона повернулася, ми мали змогу ближче з нею познайомитися, прочитати дарчий напис З. Краковецького. Як виявилось, він там був

Рис. 3. Інтер'єр Тарасової світлиці з іконою Нерукотворного Спаса

не один. Нижче дарчого напису на зворотному боці ікони є інший напис, зроблений тією ж самою рукою, але вже через 15 років: *«Були ще раз Захар, Галя, Лько, Наталка Краковецькі, Андрій Коковський. 14. 08. 1903 р.»* Як свідчить цей напис, Захар Іванович побував на Шевченковій могилі зі своєю родиною в 1903 р. У Тарасовій світлиці була вже книга вражень: її завів для відвідувачів у 1897 р. довголітній охоронець Кобзарєвої могили В. С. Гнилосиров. Та, на жаль, в цей час вона була відсутня. (Очевидно в черговий раз конфіскувала місцева влада). І Захар Іванович лишає запис на звороті ікони, яку подарував сюди ще у 1888 р. І ми пишаємося тим, що у відновленій Тарасовій світлиці маємо такий безцінний експонат як ікону «Нерукотворного Спаса».

¹ Полтавський обласний державний архів. – Ф. 723. – Оп. 3. – Спр. 1.

² Тарахан – Береза З. П. Святиня. – К., 1998.

³ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВУ). – Ф-І. – №335. – Зош. 3. – Арк. 1 зв (Гнилосиров В. С. До історії могили Т. Шевченка).

⁴ Суровцева Н. «Листи». – К.: Вид. Олега Теліги, 2001. – С. 653

⁵ ІР НБУВУ. – Ф-І. – №335. – Зош. 3. – Арк. 8.

⁶ Там само. – № 35543. Актова книга нотаріуса З. И. Краковецкого в г. Каневе на 1888 год
Держ. архів Черкаської обл. – Ф 668. – Оп. 1. – Спр. 2.